

דף מט

'שני תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהן דברי תורה, ראויין לישרף באש... שני ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה, אחד מת ואחד גולה' — שאין מידותיהם מתוקנות כל הצורך, שלכן אין האהבה ביניהם שלמה. ואם כי אין אשמתם שוה, שהרי אחד נענש במיתה והשני בגלות, מכל מקום אשמה יש בשניהם, ואין אחד מהם נקי. וזה שאמרו 'אין ביניהן דברי תורה' — כי אף שעוסק כל אחד מהם בתורה לעצמו, אם אין בין שניהם דברי תורה — ראויין לשריפה... (מ'שיחות מוסר' לגר"ח שמואלביץ, ג תשל"ב כט תשל"ג)

ו'אלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבה דאגדתא' — יש לפרש על פי דברי מחזור ויטרי (הובא בתוס' ברכות ג.), ש'יהא שמיה רבה...! היא תפילה שיהא שמו גדול ושלם, שזה יהיה לעתיד כאשר יימחה זרעו של עמלק. וכוונת הענין, שעכשיו בעולם הזה, אין דבר זה גלוי שבעצם כל כחות האדם, כחות השכל והרגש וכחות המעשה — הכל בלתי לה' לבדו, אלא מפני החטא נראה כאילו פעולות האדם נבדלות המה מהש"י, ויש יכולת בידו לעשות נגד רצונו. [וזה ענין ששם הוי' אינו נקרא אלא נכתב בלבד — שאין תפיסה והשגה בשם זה]. וכל זה נובע מחמת זרעו של עמלק, שהוא שורש הרע, 'ראשית גוים'. ועניית 'אמן יהא שמיה רבא...' בכל כחו וחיותו, מורה על תוקף חשק האדם שיהא השם שלם ויימחה זכר עמלק מכל וכל. ובוכות חשק זה העולם קיים, שאלמלא כן, לפי תוקף החטאים אי אפשר לו לעמוד, ורק בגלל החשק והתקוה לגילוי אור זה שיהא בעתיד, יש לעולם זכות קיום כבר עתה. (ליקוטי מאמרים' לר"צ הכהן ז"ל, עמ' 128)

בשני המקומות הללו נזכר 'לעלם ולעלמי עלמיא' — זהו הקשר בין העולמות. העולם קיים רק על ידי השפע מהעולם העליון. כשעמד בית המקדש על תלו, היה הוא מדבק עולמנו זה אל העולם הרוחני; אחרי חרבנו מדבקת התפילה אותנו אל העולם הקדוש הזה. שני השבחים האלה באים דוקא יחד עם עסק התורה, כי אמירת התרגום נחשב ללימוד תורה, וכן דוקא הקדיש שאחרי האגדתא יש בו סגולה זו — כי דבקות העולמות הבאה יחד עם התורה, הוא דיבוק חזק עם העולם העליון שמשם בא כל שפע החיות [ע' בנצח ישראל של המהר"ל פרק כב]. (מתוך עלי שור ח"ב עמ' שפ)

בדוקא נקטו 'אגדתא' — שעמי הארץ משתתפים שם, כמו שפרש"י, משא"כ בתלמודא. (אמת ליעקב)

'בני טהרה יש בך' — אין הכוונה לטומאת הגוף, כי אז לא נהגה טומאת נגעים וגם לא היה אפר פרה לטומאת מת, אלא המכוון הוא לטהרת הנפש, בחינת והריחו ביראת ה', וכמו שאמרו יראת ה' טהורה זה הלומד תורה בטהרה. (עפ"י פרי צדיק לר"ח סיון א)

'משמת רבי מאיר... משמת בן עזאי...' — נקטו כאן כפי הסדר מן המאוחר אל המוקדם, כלומר מושלי משלים נשאר עד שמת רבי מאיר, וקודם לכן כבר בטלו השקדנים, משמת בן עזאי, וכן הלאה. [ולבסוף הוסיפו במשנה משמת רבי, וכן בברייתא הוסיפו משמת רבי פנחס בן יאיר]. (עפ"י אמת ליעקב, ע"ש בפירוט).

(ע"ב) 'בעקבות משיחא חוצפא יסגא' — מלבד המשמעות הפשוטה שתתרכבה החוצפה, יש במשמעות 'יסגי' — תתגדל ותתעלה. בימי עקבתא דמשיחא, המנהיג וה'גדול' לא יוכתר לפי מדת חכמתו ויראתו, אלא לפי מידת החוצפה. ככל שחוצפתו ועזותו גדולה יותר, כך יהא 'בר סמכא' גדול יותר. (קובץ מאמרים לגר"א וסרמן — 'הרועים' יד. ע"ש אות יג על 'פני הדור כפני הכלב').

'בית וועד יהיה לזנות' — יש מפרשים: שיהיו מקומות גלויים ומרכזיים להיוועד שם לזנות. ויש מפרשים (וכן הוא ברש"י): בית הוועד של תלמידי חכמים יהיה לזנות (רמ"ה סנהדרין צז). ע' בספר בן יהוידע (סנהדרין) שפירש כל הסימנים הללו לטובה, כדרך הצדיקים שהיו דורשים פרשיות התוכחה שבתורה על צד הטוב — כדי להפוך את הקללה לברכה.

'והגבלן ישום' — המקום נזכר בספר יהושע (יג, ה) והארץ הגבלי. ובתהלים (פג, ח): **גבל ועמון ועמלק**. ותרגום 'הר שעיר' — טורא דגבלא. (מהרש"א). יש מזהים אותו עם הגולן. יש מפרשים 'גבלן' כינוי לחכם, הגובל ועושה סייגים לתורה. (עפ"י בן יהוידע — ע' במה שכתב בסנהדרין קג:).

'וארור אדם שילמד לבנו חכמת יונית' — רוב-ככל הראשונים פרשו, שהכוונה היא לחידות ומליצות ורמזי לשון שהיו מקובלות על 'בני פלטיין', ושאר העם לא הבינם. ואין הכוונה לחכמת הפילוסופיה של יוון [שאינן לה קשר למעשה של אותו זמן]. (עפ"י רש"י כאן ומנחות סד: רמב"ם בפרוש המשנה כאן; מאירי; שו"ת ריב"ש מה; נתיבות עולם למהר"ל — נתיב התורה, ועוד). אסמכתא גדולה לפרוש זה, מהביוטי 'חכמת יונית' ולא 'חכמה יונית', שמלשון זה משמע שהכוונה ב'יונית' לשפה היוונית, היינו, 'חכמת לשון יונית'. (עפ"י יהדות ומדע לפרופ. יהודה לוי נ"י, עמ' 142).

הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: אין זה מוכרח כל כך, כי מצינו חכמת גם בנפרד — 'חכמת ודעת' (ישעיה לג ו).

יש מן הראשונים שפרש 'כגון אלו החוזים בכוכבים' (רמ"ה בשיטה מקובצת ב"ק פג.). וטעם הגזרה — משום מעשה שהיה; יש מפרשים מחשש מלשינות ומסירה, ויש אומרים שהמעשה לא היה אלא עילה לגזירה, אך עיקר הטעם הוא משום מינות, שלא להתחבר ליוונים ולתרבותם. (ע' באוצר מפרשי התלמוד ב"ק שם. וע"ע ביוסף דעת — חגיגה כב, על גזרות חז"ל 'משום מעשה שהיה')

וזה לשון המאירי (ב"ק שם): 'וקרובי מלכות שלהם, מצד שהם צריכים לכמה דברים בתכסיסי מלכים, שהיו נמשכים אחר חקירת החכמה עד להרבה, ולא היו מקרבים כל כך אלא מי שהוא שלם בחכמות ודעתו צלולה בכל הדברים — הותר להם ללמודה. ואף החכמים השלמים, שכבר מלאו כרסם בשר ויין — רצה לומר: התורה ותלמודה וסודות מצוותיה — אין לך קרובים למלכות יותר מהם, והרי נאמר 'בי מלכים ימלוכו', ומותר להם ללמודה כדי להשיב עליהם, ולחזק ענין הדת במסמרות לא ימוט'.
הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: נראה להדיא שהמאירי מבין חכמת יונית על חכמת הפילוסופיא, ולא כרוב הראשונים הנ"ל ומתכוין להלכה למעשה בדורו על הרמב"ם וכיו"ב.

ככתבם וכלשונם'

'משמת רבי מאיר... משמת בן עזאי...' —

'נראה כאן בעליל איך תקופת שני אלפים תורה מתקרבת לסיומה, והאורות הגדולים נכבים בזה אחר זה. 'בטלו' שקדנים, דרשנים, 'בטלו' כבוד התורה, זיו החכמה. והאם אחריהם לא היו עוד שקדנים, עד דורנו אנו ממש? והאם אין עוד ענוה ויראת חטא עד אחרוני הצדיקים? אלא — שבגדולתם של התנאים ובמידותיהם אין לנו מושג כלדהו.

וישנם דברים שחורבן הבית גרם. ר' פנחס בן יאיר ור"א הגדול מונים אותם בהמשך. כל חלקי העם ירדו מדרגה אחת: שרו חכימיא למיהו כספריא וספריא כחוניא וכו'. ויחד עם זה 'בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם... על מי יש לנו להשען — על אבינו שבשמים! אל לנו לחשוב כי כל זה מקרה. קורא הדורות מראש הוא היודע ובהשגחה מדוקדקת באו הדברים. ואם כך, גם במצב של חורבן וירידה יש סדר ותקוה — ורבן יוחנן בן זכאי יסד יבנה וחכמיה. כל זאת — בעקבות החורבן. מעתה פונים חז"ל שם אל העתיד, סמוך לימות המשיח:

'בעקבות משיחא חוצפא יסגי. היוקר יאמיר... ועל מה יש לנו להשען — על אבינו שבשמים'. מה שתיארו כאן אינו 'ירידה'. זהו מצב של 'מוטו כל מוסדי ארץ': התמוטטות החיים הכלכליים, החברתיים, המשפחתיים, המוסריים והמדיניים. מפליא הוא איך חז"ל ברוח קדשם ראו כל זאת לפני אלפיים שנה בבהירות כזאת, אשר בעינינו אנו רואים איך מתאמת כל דבר בדייקנות נוראה. אך גם במצב זה — 'על מי יש לנו להשען' בבטחון מוחלט? 'על אבינו שבשמים'. קורא הדורות מראש קרוב גם לדור זה, ואדרכה: ואת אחרונים אני הוא — השגחה מיוחדת וסיעתא דשמיא מיוחדת נמצאת דווקא בעקבתא דמשיחא!

ומה פשר ענין התמוטטות זאת לפני בוא המשיח? בוא וראה: משנה זאת מובאה בגמ' סנהדרין, ומפטיר שם רבא אחריה: 'מאי קראה — כלו הפך לבן טהור הוא'. דבריו סתומים. והנה רבינו הגדול מהר"ל מאיר עינינו ומגלה כאן דבר נפלא: 'כאשר הצרעת הוא במקצת, טימאה אותו התורה, כי הצרעת הוא הפסד לאדם כדכתיב אל נא תהי כמת. אמנם כאשר פרחו בו הצרעת בכולו הוא טהור, כי בצד זה אין הצרעת חוץ לסדר העולם, כאשר הפסד הוא בשביל הויה, כי כל הויה יוקדם לה העדר. ומפני כי יוקדם אל הויה ההעדר לכך העדר זה הוא בשביל הויה' (נצח ישראל פל"ה ע"ש). כאשר פרחו צרעת בכולו, בהכרח זוהי הכנה להויה חדשה, והפסד המכין התחדשות אינו מטמא. המהר"ל מיסד בזה: יצירה חדשה יכולה להתהוות רק אם המצב הישן מתבטל, והתבטלות זאת אינה קלקול וחורבן בעלמא אלא הכנה ליצירה החדשה. כך הוא בענין 'כולו הפך לבן טהור הוא', כי צרעת פרוחה בכולו היא הכנה להתחדשות ולא קלקול, ולכן טהור הוא. כך הוא בעקבתא דמשיחא: ההתמוטטות של כל יסודות קיום הכלל אינו קלקול וירידה כמו אחרי חרבן הבית, אלא התבטלות הקודמת לחידוש העולם ע"י המשיח. ימות המשיח הם עולם חדש: גילוי יחודו ית' תוך ביטול הרע. עולם חדש זה יתגלה רק אחרי שהתבטל כל מה שעולמנו כעת נשען עליו.

ועל מה יישען הדור של עקבתא דמשיחא בתוך כל הצרות הפוקדות אותו הן בגשמיות והן ברוחניות? 'על מי יש לנו להשען — על אבינו שבשמים! אם כל המאורעות והמוראות של הדור מקרים בלתי-צפויים — היה הדור דומה לספינה בים סוער בלי קברניט. אך קורא הדורות מראש מנהיג כך את עולמו, ועבדיו הנאמנים, חז"ל, צפו מראש כי כזה יהיה פני

הדור, והכל בהשגחה עליונה ועליו ית' אנו נשענים: ואת אחרונים אני הוא'. (מתוך 'עלי שור'
ח"ב עמ' קל ואילך)

(ע"ב) 'בעקבות משיחא חוצפא יסגא'

— 'כי כשמתקרב הקץ, מרגיש הסיטרא-אחרא שימיו ספורים, והוא משתדל בשארית כחותיו להפוך הקערה על פיה, כמו שאנו רואים לדאבוננו בימינו, התגברות כל מיני כפירה עם חוצפה בלי גבול. והוא כמו שמצאנו בספרים שבשעת יציאת הנשמה יש לפעמים התגברות אחרונה של היצר הרע המסית את האדם לכפירה גמורה וחירוף וגידוף ר"ל, אשר על כן תיקנו בנוסח צידוק הדין מסירת מודעא לבטל מעיקרא דיבורים אלה, כידוע. עלינו להתחוק בעצמנו נגד גל זה של כפירה, בידענו שאינו אלא שגעון זמני וסימן מובהק להתקרבות הגאולה במהרה בימינו'. (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 267. וראה עוד ענינים עמוקים בזה בספר ממעיני הישועה לגר"מ חרלפ זצ"ל, ח"ב).

'והאמת תהא נעדרת' –

'דורנו הוא בודאי דור עקבתא דמשיחא, אשר עליו אמרו רז"ל: 'והאמת תהא נעדרת'. דורנו הוא דור חיצוני, הדבק בחיצוניות בלי תוכן פנימי; דור שכל טובותיו – שלא לשמה; דור שכל עולמו – תיאטרון, וכל מעשיו – משחקים; דור שכל מחשבותיו – דמיון, והשגת המציאות האמיתית נעדרת ממנו. בדור אשר כזה, כל העולם כולו – בית חולי-נפש, אשר בדמיונות ידבקו ויחשבו.

ומי המה הרופאים בבית החולים הנורא הזה? – החולים בעצמם! הן, שכלם מטושטש, ודעתם מבולבלת, והסביבה מלאה שגעון; האם לחולי-נפש יאמרו 'צאו ורפאו את עצמכם?' מה נורא המצב!

אין לנו אלא לדרוש ולתור אחרי נקודת האמת – ניצוץ הרצון הפנימי שישנו בלבו של כל אחד מישראל, ונמצאנו בעזרת ה', אם נתחזק בכל כחנו'. (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 116).

'הנה איתא בשבת (לא) ששואלין לו לאדם בשעת הדין צפית לישועה. וזה היה אפילו בזמנים שלפנים, וכל שכן כהיום שאנו רואין שנתקיים כל מה שאמרו חכמים באותה משנה, וגם כל הסימנים האמורים בפרק חלק (דף צו עיי"ש), ובסוף מסכת כתובות, הכל יצא לאור ב"ה בודאי יש לנו לצפות לישועה במהרה בימינו אמן'. (לקוטי הלכות)

'לא תיתני ענוה דאיכא אנא' –

'... הרעיש כ"ק שליט"א על הא דפירש דברי רבי זירא בברכות (נז). הרואה שעורים בחלום סרו עוונותיו, ואמר ר"ז, אנא לא סלקי לארץ ישראל עד דחזאי שערי בחלמא, דאז ידע בעצמו שצדיק הוא. ועל זה תמה כ"ק שליט"א מי הוא שיאמר על עצמו שאינו חוטא, ואין לך חוטא יותר מזה, ואין להאמין שאיש כזה ראוי לגדולה. ואפילו כל העולם כולו אומרים לו צדיק אתה היה בעיניך כרשע עכ"ל –

מה יאמר כ"ק שליט"א בהא דפרק החליל (נג) חסידים ואנשי מעשה אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו. בעלי תשובה אומרים אשרי זקנותנו שכיפרה את ילדותנו. הנה

שחסידים הללו ידעו מעלתם ומדריגתם, ולדברי כ"ק שליט"א אין לך חוטא יותר מאלה. ובריייתא שלימה שנינו בקדושין (מט): על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הררה תשובה בלבו. ולדברי כ"ק שליט"א כיון שידע בעצמו שצדיק הוא ועל מנת כן קידשה א"כ הרי הוא חוטא גמור ולמה מקודשת. והבריייתא הלז היא הלכה ברורה שאפילו כל רווחי הדמיונות נושבים בה אין מזיזין אותה ממקומה.

אמנם אין הידיעה מכל אלה סותרת הענוה ושברון לב כלל. ומשה רבינו ע"ה ידע מכל מה שעשה נסים ונפלאות וקיבל תורה מלהבות אש וכתב בעצמו בהתורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה והתורה העידה עליו והאיש משה ענו מאד. ובאבות דרבי נתן כ"ד מוכי שחין היו בירושלים ונפשו של משה היתה שפילה מהם, כי מפני עוצם ביטולו לא קיבל מכל אלה שום התנשאות. וכן כל איש לפי ערכו. ורב יוסף אמר (פסחים סה): אי לאו האי יומא דקגרים כמה יוסף איכא בשוקא. ואמר (סוף סוטה) לא תיתני ענוה דאיכא אנא. ודברים אלו צריכין יגיעה רבה להבינם על בורים. והשבועה שמשביעין אותו... אפילו כל העולם כולו אומר לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע — כבר פירשה הרב זצלה"ה בספר התניא, והוא ספר מצוי ואין מהצורך להעתיק דבריו.

אמנם מדרגות מדרגות יש, יש צדיק שיודע מדריגתו כו' ובספר קול שמחה מבאר בזה ואין להאריך בדברים כאלו'. (מתוך אבני נזר יו"ד תנו — תשובה מבן המחבר).

'... ומוכח דהכיר מעלתו בתורה שהיה סיני כו' — אלא כמו מרע"ה, הגם שידע גודל מעלת נשמתו, לא יצא חובת עבודתו, כן רב יוסף...'. (מתוך פרי צדיק — שבועות כו, עע"ש).

להלן עיקרי דברים (בשינויי לשון מעטים, להקל על שטף הקריאה), מקונטרס 'ישראל קדושים' (עמ' 64 ואילך) לרבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל, השייכים לסוף מסכת סוטה:

משניות מסכת סוטה מסיימים 'משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא', שהם שתי מדרגות הקודמות ל'קדושה' (בבריייתא דרבי פנחס בן יאיר — ע"ז כ). הקדושה היא המדרגה העליונה שלמעלה מקומת אדם, שהוא מה שהש"י עוזרו. ועל זה לא שייך ביטול, שישועת הש"י אינה בטלה ח"ו ושפעו אינו פוסק. והביטול שייך רק במה שבהשתדלות האדם.

ושוני המשניות בדורות המאוחרים חיברו אחרי כן את הבריייתא ד'משחרב בית המקדש...'. ועקבתא דמשיחא. כי מיתת רבנו הקדוש שנקרא בשם 'קדוש' סתם, שבו היה משכן הקדושה בישראל בעולם הזה, היא ממש חורבן בית המקדש, שהוא משכן הקדושה בישראל במקום. והוא הראשון אחר החורבן שהיה ראוי להיות משיח, אלמלא זכו ישראל. וממנו התחלת עקבות משיח, שכבר התחילו עקבותיו להיות נודעים...

אבל בדורות שאחר כך, מכי אתו רב לבבל והרביץ שם תורה הרבה בקדושה ובטהרה וברוח הקודש שבהם, עד שהוסיפו התלמוד על המשניות שישד רבי, שהוא השלמת תורה-שבעל-פה, הוסיפו שם 'לא תתנו' וכו', והוא סיום הגמרא של מסכת סוטה.

ומכל מקום לא מחקו זה מן המשנה, כי חכמי המשנה לא כתבו דברים בטלים, וכל דבריהם ברוח הקדש, וידעו מה שיהיה עד סוף כל הדורות, והם היו תנאים שגדולים מאמוראים, ואין אמורא יכול לחלוק על משנה, רק הם דברו כפי השגתם במדרגה הגדולה שלהם, לאותה המדרגה היה ביטול. אבל כפי השגת האמוראים בדורם שחזרו להקים דגלה של תורה בבבל,

שהוא 'במחשכים', היינו בהעלם ולא בהתגלות כל כך כפי שהיה בדורות התנאים בארץ ישראל. ואע"פ שהיא מדרגה קטנה מחד, היא גם מדרגה גדולה מאידך, כי יוכלו להשיג האור בתוך החושך וההעלם גם כן, ומצד זה לא היה לה ביטול.

והאריך שם בענין 'ראת חטא' שאמר רב נחמן על עצמו, ובמדרגת 'ענוה' שאמר רב יוסף, וסיים: 'זוהו השלמת מסכת סוטה, בהגדרה בפועל כפי האפשר, שזה מדת כל אחד, ואפילו עם-הארץ יוכל להגיע ממדרגה למדרגה עד סוף כל דרגין בהשפעת הקדושה הגמורה ללב, שיהיו כל מעשיו לשם שמים, כולו קודש לה'".

הרחמן הוא יזכנו להתחיל ולסיים מסכתות וספרים אחרים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות

ג. והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו — דברים ככתבם, (לא סיתתוה אלא היא כמו שהסיעה מן ההר). דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר, אי אפשר לומר כן שהרי נאמר כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית מגדרות במגרה, אלא שהיה מתקין מבחוץ ומכניס.

אמר רבי, נראים דברי רבי יהודה באבני מקדש ודברי רבי נחמיה באבני ביתו (של שלמה). הרמב"ם (בית הבחירה א, ח) נקט להלכה כרבי נחמיה לגמרי. ואולם אבני המזבח לא סותרו בברזל כלל לדברי הכל, ככתוב לא תבנה אתהזן גזית... (ע' במפרש תמיד כו:).

ד. לדברי רבי יהודה, השתמשו בשמיר לצורך אבני המקדש, שלא סותרו בכלי ברזל אלא בשמיר. ולדברי רבי נחמיה אבני מקדש סותרו בברזל מבחוץ והשמיר הוצרך לאבני האפור והחשן, לפתח עליהן שמות השבטים, בחקיקה (פתוחי חותם) ללא חסרון (במלואתם. כתאינה זו הנבקעת בימות החמה ואינה חסירה כלום, וכבקעה זו הנבקעת בימות הגשמים ואינה חסירה כלום). הרמב"ם השמיט הלכה זו. ועמד על כך המשנה—למלך (כלי המקדש ט, ז). הרמב"ן מצדד שאבני אפור מסרטים באיזמל, ורק לאבני חושן צריך שמיר.

דפים מח — מט

פד. אלו דברים בטלו ופסקו משחרב בית המקדש?

משחרב בית המקדש; —

בטל השמיר, ונופת צופים [אמר רב: סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן. ולוי אמר: שתי ככרות הנדבקות ב(דפנות) התנור, ותופחות ובאות עד מגיעות זו לזו. ורבי יהושע בן לוי אמר: זה דבש הבא מן הצופים], ופסקו אנשי אמנה מישראל, [אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהם מאמינים בהקב"ה. וכדברי רבי אליעזר הגדול, כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה].

העיד רבי יהושע: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה. [אמר רבא: בכל יום ויום מרובה קללתו משל חברו], ולא ירד הטל לברכה, וניטל טעם הפירות. רבי יוסי אומר: אף ניטל שומן הפירות. [רבי שמעון בן אלעזר אומר: הטהרה נטלה (את הטעם ו)את הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן. וחכמים אומרים: הזנות והכשפים כילו את הכל].

אמר רב אסי: משחרב מקדש ראשון בטלה שירא פרנדא (= מין משי) וזכוכית לבנה. וכן שנו בבבלייתא. והוסיפו שם בטל רכב ברזל. ויש אומרים אף יין קרוש הבא משניר הדומה כעגיולי דבילה. רבי פינחס בן יאיר אומר: משחרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין, וחפו ראשם, ונדלדלו אנשי מעשה, וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון, ואין דורש (לישראל) ואין מבקש (עליהם רחמים) ואין שואל. על מי לנו להשען — על אבינו שבשמים.

רבי אליעזר הגדול אומר: מיום שחרב בית המקדש החלו החכמים להיות כסופרים (= מלמדי תינוקות), והסופרים כחזנים וחזנים כעם הארץ, ועם הארץ הולך ומדלדל, ואין שואל ואין מבקש. על מי יש להשען — על אבינו שבשמים.

דף מט

- פה. א. אלו מאמרי רבי אילעא בר יברכיה הובאו בסוגיא?
ב. מה שכרו וסגולתו של תלמיד חכם העוסק בתורה מתוך הדחק?
ג. מתי גזרו על עטרות חתנים וכלות ועל אפיריון הכלה, על האירוס ועל לימוד חכמת יונית?
ד. אלו דברים צוינו במשנה ובברייתא שבטלו במותם של חכמי התנאים?
ה. אלו תופעות ומאורעות מנו חכמים על עקבות משיח?
א. אמר רבי אילעא בר יברכיה:
אלמלא תפלתו של דוד (כי לא לנצח ישכח אביו... שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה) היו כל ישראל מוכרי רבב.
אלמלא תפלתו של חבקוק (ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שָׁנִים — בקרוב שנים) חייהו...
היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה.
שני תלמידי חכמים המהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה — ראויים לישרף באש...
שני ת"ח הדרים בעיר אחת ואין נוחים זה לזה בהלכה, אחד מת ואחד גולה...
ב. אמר רבי יהודה בריה דרבי חייא: כל תלמיד חכם העוסק בתורה מתוך הדחק — תפלתו נשמעת...
רבי אבהו אומר: משביעים אותו מזיו שכינה... רבי אחא בר חנינא אומר: אף אין הפרגוד ננעל בפניו...
ג. בפולמוס (= מלחמה) של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים. (אמר רב: לא שנו אלא של (אבן) מלח וגפרית, אבל של הדס ושל ורד — מותר. ושמואל אומר: אף של הדס ושל ורד אסור. של קנים ושל חילת (= מין קנה סוף) מותר. ולוי אסר גם באלו, וכן שנה לוי בברייתא שלו. וכן פסק הרמב"ם — תענית ה, טו.) ועל האירוס (זוג של עינבל אחד; מין כלי זמר שמשמשים בו בבית המשתאות). ומבואר בגמרא שיש לאסור גם טנבור הדומה (בקולו. רש"י) לאותו כלי.)
בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות. ופירש רבי יוחנן, וכן שנו בברייתא: תכשיט עיר של זהב. אבל עושה אותה כיפה של מילת. וגזרו אף על חופת חתנים — זהורית המוזהבות (טלית צבועה שני, וקבועים בה טסי זהב עד שמעמידים אותה כמין כיפה. רש"י), וגזרו [משום מעשה שהיה] שלא ילמד אדם את בנו יונית, כלומר חכמת יונית (חידות ומליצות וספרות יונית. ויש מפרשים פילוסופיה יונית), אבל לשון יונית מותר. [ושל בית רבן גמליאל התירו להם חכמת יונית מפני שקרובים למלכות].
דוקא על עטרות חתנים וכלות גזרו, אבל של שאר נשים לא. (עפ"י הגהות אשר"י שבת פ"ו ד.)
בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפיריון בתוך העיר. ורבותינו התירו זאת, משום צניעות. (וכן הלכה. לקוטי הלכות עפ"י הרע"ב ופירוש הר"מ.)
ד. משמת רבי מאיר בטלו מושלי משלים.
משמת בן עזאי בטלו השקדנים.
משמת בן זומא בטלו הדרשנים.
משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (שהיה נותן לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של כל אות, וכל שכן

תיבות ואותיות יתרות. וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה. רש"י. בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה.

משמת רבי אליעזר בן עזריה בטלו עטרות חכמה, שעטרת חכמים עשרם.
משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה.
משמת רבי יוסי קטנתא, פסקו חסידים. ולמה נקרא שמו קטנתא שהיה קטנתא של חסידים (שהיו החסידים הולכים וכלים והיה הוא מקטניהם וסופם).
משמת רבי יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה.
משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה, ומתה טהרה ופרישות.
משמת רבן שמעון בן גמליאל עלה גובאי ורבו צרות.
משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטלה זיו הכהונה (שהיה חכם ועשיר, וכהנים רבים אוכלים על שלחנו).
משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. [אמר לו רב יוסף לתנא, אל תשנה בטלה ענוה, דאיכא אנא. אמר לו רב נחמן לתנא, אל תשנה יראת חטא, דאיכא אנא]. משמת רבי הוכפלו צרות.
משמת רבי אליעזר נגנז ספר תורה (שהיה בעל הלכות מפני שמועה הרבה וסדורות בפיו כאילו כתוב בספר).
משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה.

ה. בעקבות משיח החוצפה תתרבה ותגדל, היוקר יאמיר, הגפן תתן פריה והיין ביוקר (שהכל עוסקים במשתאות. פירוש אחר: שלא תהא ברכה בפירות), המלכות תהפך למינות, ואין תוכחת, בית וועד יהיה לזנות, הגליל יחרב, והגבלן (יש מפרשים: הגולן) ישום, ואנשי הגבול (י"ג: אנשי גזית — אנשי התורה). יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמות סופרים תסרה, ויראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת, נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו מפני קטנים, בן מנוול אב, בת קמה באמה, כלה בחמותה, אויבי איש — אנשי ביתו, פני הדור — כפני הכלב, הבן אינו מתבייש מאביו.
סימנים נוספים על דורו של משיח, הוזכרו בגמרא בסנהדרין (צד"ח):
תלמידי חכמים מתמעטים, והשאר — עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבוא. (רבי יוחנן). האיש הירא וסר מרע — יחזק כשוטה (רבי יהודה).

עוד תארו בברייתא שבוע שבן דוד בא: שנה ראשונה — והמטרת על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר. שניה — חצי רעב משתלחים. שלישית — רעב גדול, מתים אנשים נשים וטף, חסידים ואנשי מעשה, ותורה משתכחת מלומדיה. רביעית — שובע ואינו שובע. חמשית — שובע גדול, ואוכלין ושותין ושמחין, ותורה חוזרת ללומדיה. בששית — קולות, (=יצאו קולות שבן דוד בא. פרוש אחר: קולות של שופר גדול. וי"מ: קולות ישולחו מן השמים. ע' רמ"ה ומהרש"א שם). בשביעית — מלחמות. במוצאי שביעית — בן דוד בא.

דור שבן דוד בא, ירבו המסורות; יתמעטו התלמידים; תכלה פרוטה מן הכיס; יתיאשו מן הגאולה. עוד נתנו סימנים לדורו של משיח:

בזמן שתתן ארץ ישראל פריה, כנבואת יחזקאל (לו), וכן האמור בזכריה (ח) כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה, וליוצא ולבא אין שלום מן הצר — אף תלמידי חכמים. ושמואל אמר: עד שיהיו כל השערים שקולים. (=שער התבואה והיין יהיו שווים. י"א: שובע גדול וי"א להפך, שכולם יקרים).

ועוד אמרו: אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא (רבי חנינא); — עד שתכלה המלכות
הזלה (= שלטון כלשהו) מישראל (רבי חמא בר חנינא); — עד שיכלו גסי הרוח מישראל (זעירי אמר רבי חנינא);
— עד שיכלו שופטים ושוטרים מישראל (רבי שמלאי משום ראב"ש); — עד שתתפשט מלכות על ישראל
ט' חדשים (רב).

אם ראית דור שמתמעט והולך — חכה לו;

— דור שצרות רבות באות עליו כנהר;

— בדור שכולו זכאי או כולו חייב. (ר' יוחנן. וע"ש קיא. 'אמר רבא: וכן לימות המשיח').

ועל מה יש לנו להשען — על אבינו שבשמים.

בריך רחמנא דסייען